

ІНСТИТУТ ЕМАНСИПАЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄС

Анотація. У статті зауважується, що важливим для вдосконалення інституту емансипації в Україні є вивчення досвіду країн ЄС, зокрема Франції, Німеччини, Іспанії, Чеської Республіки. Така теза обґрунтовується проголошенням євроінтеграційного курсу нашої держави, що вимагає приведення норм внутрішнього законодавства до вимог та стандартів ЄС. В Україні та країнах ЄС емансипація стосується осіб, які з певних, встановлених законом підстав можуть отримати повну цивільну дієздатність до досягнення повноліття. Проте, аналіз практики застосування норм інституту емансипації в Україні свідчить про відсутність належного законодавчого врегулювання цих правовідносин, що зумовлює його слабкий розвиток та поодинокі випадки використання.

Ключові слова: фізична особа, правоздатність, дієздатність, емансипація, цивільне право країн ЄС.

Deshko Vladimir

Odessa National Maritime University

INSTITUTE OF EMANSIPATION: PECULIARITIES OF NATIONAL LEGAL REGULATION AND EXPERIENCE OF EU COUNTRIES

Summary. The article reveals the importance of the institution of emancipation as a ritual of liberation of persons from parental care, which in the modern world has found its purpose in the procedure of granting full civil capacity to minors. The author emphasizes that emancipation is primarily aimed at protecting the stability of economic turnover and the settlement of contractual relations. Also, this process is necessary for ordering marriage and family relationships. The essence of emancipation lies in the fact that the juvenile under the statutory grounds acquires the status of fully capable subjects, therefore in civil legal relations he equates to an adult citizen, while maintaining his actual social status. The article argues that studying the experience of the Emancipation Institute in Ukraine. Such a thesis is justified by the proclamation of our country's European integration course, which requires bringing the norms of national legislation to the requirements and standards of the EU. It has been established that the practice of using the institute in EU countries is that under the legislation of these countries, minors may acquire emancipation as a result of declaring a minor under the age of a court or in marriage. The author states that in Ukraine, as in most European countries, there is also an institute of emancipation. In Ukraine and in EU countries, emancipation refers to persons who, for certain legal reasons, can obtain full civil capacity to attain majority. In addition, in most countries, the conditions under which a minor can obtain full legal capacity are the same. However, it should be added that the analysis of the practice of applying the standards of the Emancipation Institute in Ukraine shows that there is no proper legislative regulation of these legal relationships, which causes its weak development and single cases of use.

Keywords: individual, legal capacity, capacity, emancipation, civil law of EU countries.

Постановка проблеми. Інститут емансипації відомий світу з давніх часів, його почали використовувати ще у римському праві, що знаходило свою фіксацію в законах Дванадцяти Таблиць та означало звільнення дитини від батьківської влади. Поступово цей інститут трансформувався та у сучасному своєму розумінні означає процедуру надання повної цивільної дієздатності неповнолітнім.

Крім того, слід додати, що запровадження емансипації в сучасних умовах зумовлене стрімким розвитком суспільних процесів, зміною економічної ситуації як в Україні, так і в усьому світі, формуванням нових форм господарських відносин та підприємництва, виникненням нових інформаційних технологій та дистанційних форм працевлаштування, та й загалом – прагненням до економічної автономності неповнолітніх від батьків. Такий стан речей потребує вивчення правового регулювання статусу неповнолітніх за умов надання їм емансипації. Тим більше, враховуючи євроінтеграційні прагнення нашої держави, слід враховувати й досвід розвинутих країн ЄС, в яких активно відбувають-

ся економічні реформи, які сприяють ранньому соціальному зростанню підлітків, які прагнуть власною працею придбати економічну свободу, чому сприяє отримання повної цивільної дієздатності. Саме тому в багатьох країнах світу підлітки певного віку можуть бути оголошені повністю дієздатними до досягнення ними повноліття. Така процедура у світовій практиці отримала назву емансипація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти визначення сутності такого поняття, як емансипація, розглядалися у працях таких українських вчених, як О. Дзера, О. Пушкіна, О. Підпригора, А. Довгерг, Є. Андреев, Н. Бондаренко-Зелінська, С. Гринько, С. Белова, В. Грибанов, А. Мілевський, З. Ромовська, І. Спасибо-Фатеева, М. Саградян, Ж. Чорна, Я. Шевченко та багато інших, що дає змогу стверджувати, що в Україні вже є значна теоретична і практична база напрацювань в цій галузі. Проте, враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави, доцільним є й аналіз зарубіжного досвіду, зокрема досвід країн ЄС, і порівняння його з українським у трактуванні

правового статусу фізичних осіб, обсягів дієздатності та деліктоздатності та формування на основі проведеного дослідження висновків щодо інституту емансипації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зауважити, що вказане явище наразі недостатньо розроблене в загальнотеоретичній юриспруденції. Його досліджують переважно представники цивілістичної науки, вказуючи, що суть цього інституту полягає в тому, щоб зробити неповнолітніх незалежними від їх законних представників у разі зайняття підприємницькою діяльністю, укладання трудового договору, здобуття статусу матері або батька дитини. До того ж, сам інститут емансипації є достатньо новим явищем для цивільного законодавства України. Його необхідність була продиктована не тільки суто економічними факторами, а й загальною спрямованістю нашої держави на дотримання європейських стандартів в галузі регулювання та захисту прав людини, в т. ч. неповнолітньої особи. З огляду на це вітчизняний законодавець спочатку в ЦК, а пізніше ЦПК та інших нормативно-правових актах закріпив підстави та порядок емансипації неповнолітніх осіб. Проте в цілому інститут емансипації залишається й досі мало дослідженим в Україні, особливо це стосується вивчення досвіду країн ЄС, розробки ефективного механізму отримання у судовому порядку надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності тощо.

Мета статті обумовлена її змістом та полягає у вивченні інституту емансипації та його особливостей за цивільним законодавством країн ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взагалі, суть емансипації полягає в тому, що неповнолітній за передбачених законом підстав набуває статусу суб'єктів повністю дієздатних, тому в цивільно-правових відносинах він прирівнюється до повнолітніх громадян, зберігаючи при цьому свій фактичний соціальний статус [1, с. 98].

Тобто емансипація першочергово спрямована на захист стабільності господарського обороту й урегулювання договірних відносин. Також вказаний процес необхідний для упорядкування шлюбно-сімейних відносин.

Прагнення до емансипації має і психологічне пояснення. Особистість у цьому віці прагне до звільнення від батьківської системи норм та цінностей і намагається створити нову, власну систему вподобань та цінностей. Ця тенденція пов'язана з іншою – емансипацією підлітків від батьків, у процесі якої підліток досягає певного рівня автономії від дорослих. Його починає обтяжувати соціальна і моральна залежність від батьків та вчителів, їх системи цінностей. Він прагне позбутися цієї залежності і набути свободи в поведінці, виборі власного стилю спілкування з дорослими, формуванні власної морально-ціннісної системи. Нормативна, поведінкова та емоційна емансипація від дорослих перебуває на вершині активізації саме в старшому підлітковому віці. Прагнення до автономії особистості цього віку найбільше проявляється в контексті нормативного виокремлення [2, с. 72].

Щодо практики використання інституту емансипації в країнах ЄС, то до прикладу, за законодавством Франції неповнолітні можуть набути

емансипацію внаслідок оголошення неповнолітнього з певного віку таким, що досяг повноліття відповідно до рішення суду або при одруженні (Франція – 16 років). Проте ст. 477 ФЦК говорить про можливість визволення з-під батьківської опіки при досягненні неповнолітнім повних 16 років, навіть якщо неповнолітній не одружений. Незважаючи на те, що положення емансипованої особи наближене до правового статусу повнолітньої особи, все ж у цих статусах є певна різниця. Емансипований не здатен здійснювати всі дії цивільного життя [3]. Наприклад, він не може бути комерсантом (ст. 487 ФЦК), він не в змозі укласти угоди, пов'язані з відчуженням нерухомості без дотримання формальностей, встановлених для неповнолітніх осіб, які не вивільнені з-під батьківської влади (опіки). [4, с. 82; 5, с. 3]. Тобто у Франції емансипація має умовний характер та є можливою при дотриманні певних вимог.

Відповідно до ст. 323 Цивільного кодексу Іспанії, емансипована особа не може позичати гроші, відчужувати своє нерухоме майно, об'єкти особливої цінності без дозволу батьків (опікунів) [6, с. 70].

Схожі положення про емансипацію містить і Цивільний кодекс Іспанії, проте передбачає можливість емансипації за зявою самого неповнолітнього у разі, якщо особа, яка здійснює батьківську владу, вступає в новий шлюб з особою, яка не є батьком або матір'ю даного неповнолітнього, – ст. 320 Цивільного кодексу Іспанії. До речі, дуже цікавий досвід, його можна було б запровадити і в нашій державі, де є часті випадки укладання нових шлюбів у родинах, де є неповнолітні діти. Разом із тим, відповідно до ст. 323 Цивільного кодексу Іспанії емансипована особа не може позичати гроші, відчужувати своє нерухоме майно, об'єкти особливої цінності без дозволу батьків (опікунів) [7, с. 2].

У Німеччині після зниження віку повноліття до 18 років інститут емансипації втратив своє значення і відповідні параграфи цивільного уложення були видалені.

Відповідно до законодавства Чеської Республіки, неповнолітній може бути оголошений повністю дієздатним рішенням суду, якщо він досяг 15-річного віку, підтверджено здатність неповнолітнього самостійно заробляти собі на життя і вирішувати свої питання, а також за умови згоди законного представника неповнолітнього (ч. 1 пар. 37 Цивільного кодексу Чеської Республіки) [8].

В Україні, як і в більшості європейських країн, також існує інститут емансипації. Проте, слід додати, що аналіз практики застосування норм інституту емансипації в Україні свідчить про відсутність належного законодавчого врегулювання даних правовідносин, що зумовлює його слабкий розвиток та поодинокі випадки використання (в період з 2011 по 2018 рр. за даними Єдиного реєстру судових рішень було прийнято лише 46 судових рішень про надання повної цивільної дієздатності за правилами статті 35 Цивільного кодексу України, а статистичних даних органів опіки і піклування стосовно даного питання офіційні джерела інформації не містять) [9].

Згідно зі статтями 34 та 35 Цивільного кодексу України, неповнолітня особа може набути повної цивільної дієздатності у разі реєстрації

шлюбу та після досягнення 16-ти років, якщо неповнолітній працює за трудовим договором або бажає займатися підприємницькою діяльністю, а також неповнолітній, записаний матір'ю або батьком дитини [10, с. 38].

Важливо зазначити, що набута повна цивільна дієздатність неповнолітнім після реєстрації шлюбу зберігається, незважаючи на можливе розірвання шлюбу даною особою до 18 років. Так само, як і припинення реєстрації особи як підприємця чи розірвання трудового договору, не тягне за собою повернення особи в попередній стан неповної цивільної дієздатності.

Укладання шлюбу неповнолітнім та отримання ним у зв'язку з цим повної цивільної дієздатності в національній парадигмі цивільного права не розцінюють як емансипацію, апелюючи до того, що в цьому разі виникнення повної дієздат-

ності є наслідком укладання шлюбу і відбувається автоматично. Тоді як у законодавстві деяких країн, про які було зазначено вище, укладання шлюбу є саме підставою емансипації. У цьому аспекті видається можливим говорити про «звужене» розуміння інституту емансипації в законодавстві України.

Висновки і пропозиції. Отже, основне призначення інституту емансипації в сучасному цивільному праві виражається у звільненні осіб від піклування законних представників та наданні повної цивільної дієздатності. В Україні та країнах ЄС емансипація стосується осіб, які з певних, встановлених законом підстав можуть отримати повну цивільну дієздатність до досягнення повноліття. До того ж, як бачимо, умови, за яких неповнолітній може отримати повну цивільну дієздатність, у більшості країн збігаються.

Список літератури:

1. Короед С.О. Набуття неповнолітньою особою повної цивільної дієздатності та її вплив на сімейно-правовий статус дитини: питання охорони житлових прав емансипованої неповнолітньої особи. *Судова апеляція* : наук.-практ. журн. 2015. С. 96–103.
2. Чарнецька Р.Т. Психологічні особливості емансипації підлітків. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 2. С. 71–75.
3. Цивільний кодекс Франції 1804 р. URL: http://www.napoleon-series.org/research/government/c_code.html
4. Резнік Г. Поняття та обсяг дієздатності неповнолітніх осіб в Україні та зарубіжних країнах. *Юридична Україна: Питання розвитку приватного права*. 2010. № 9. С. 80–85.
5. Яніцька І.А. Режим захисту неповнолітніх у Франції. *Visegrad journal on human rights*. 2016. Вип. 4/2. С. 229–234.
6. Саградян М. Цивільна дієздатність фізичної особи в Україні та в зарубіжних країнах. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 69–73.
7. Козловська М. Запозичення елементів правосуб'єктності фізичних осіб в іноземних державах. *Науковий блог Національного університету «Острозька академія»*. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2016/запозичення-елементів-правосуб'єкт/>
8. Цивільний кодекс Чеської Республіки. URL: http://anesro.com/download/zakon/89-2012_Sb.pdf
9. Мілевський Олександр. Інститут емансипації за римським та сучасним цивільним правом. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 57–61.
10. Заїка Ю.О. Українське цивільне право : навч. посібник. 3-є вид. Київ : ЦУЛ, 2014. 358 с.

References:

1. Koroyed, S.O. (2015). Nabuttya nepovnlitnoyu osoboyu povnoyi cyvilnoyi diyezdatnosti ta yiyi vplyv na simejno-pravovyy status dytyny: pytannya oхorony zhytlovykh prav emansypovanoyi nepovnlitnoyi osoby [The acquisition by a minor of full civil capacity and its impact on the child's family legal status: the issue of protecting the housing rights of an emancipated minor]. *Sudova apelyaciya: nauk.-prakt. zhurn.*, pp. 96–103.
2. Charnecka, R.T. (2013). Psychologichni osoblyvosti emansypaciyi pidlitkiv [Psychological features of adolescent emancipation]. *Naukovyy visnyk Хersonskogo derzhavnogo universytetu*. no. 2, pp. 71–75.
3. Cyvilnyj kodeks Franciyi (1804). [The French Civil Code]. URL: http://www.napoleon-series.org/research/government/c_code.html
4. Reznik, G. (2010). Ponyattya ta obsyag diyezdatnosti nepovnlitnix osib v Ukrayini ta zarubizhnykh krayinax [The concept and volume of legal capacity of minors in Ukraine and abroad]. *Yurydychna Ukrayina : Pytannya rozvytku pryvatnogo prava*, no 9, pp. 80–85.
5. Yaniczka, I.A. (2016). Rezhym zaxystu nepovnlitnix u Franciyi [The regime for the protection of minors in France]. *Visegrad journal on human rights*, no. 4/2, pp. 229–234.
6. Sagradyan, M. (2018). Cyvilna diyezdatnist fizychnoyi osoby v Ukrayini ta v zarubizhnykh krayinax [Civil capacity of an individual in Ukraine and in foreign countries]. *Pidpryyemnyctvo, gospodarstvo i pravo*, no 4, pp. 69–73.
7. Kozlovska, M. (2016). Zapozychennya elementiv pravosub'yektnosti fizychnyx osib v inozemnykh derzhavax [Borrowing elements of legal personality of individuals in foreign countries]. *Naukovyy blog Nacionalnogo universytetu «Ostrozka akademiya»*. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2016/zapozychennya-elementiv-pravosub'yekt/>
8. Cyvilnyj kodeks Cheskoj Respubliky (2012). [The Civil Code of the Czech Republic]. URL: http://anesro.com/download/zakon/89-2012_Sb.pdf
9. Milevskiy, O. (2018). Instytut emansypaciyi za rym'skym ta suchasnym cyvilnym pravom [Institute for Emancipation in Roman and Modern Civil Law]. *Pidpryyemnyctvo, gospodarstvo i pravo*, no 4, pp. 57–61.
10. Zaika, Yu.O. (2014). Ukrayinske cyvilne pravo : navch. posibnyk. [Ukrainian civil law]. Kyiv : CzUL, 358 p.